

Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi
International Journal of Teaching Turkish as a Foreign Language

Geliş/Received: 09.10.2012 Kabul/Accepted: 28.12.2022

Yabancılar Türkçe Öğretiminde Yeterlilik ve Olasılık Kipliğinin Olumsuzluk Görünümü*

Tuğba ERDOĞAN^a

^a İzmir, TÜRKİYE, translatortugba@gmail.com

 0000-0002-2923-4770

Öz. Bu çalışmada Türkçede kiplik olarak yer alan yeterlilik ve olasılık ‘-(y)Ebil’ biçimbiriminin olumsuz görünümü yabancılar Türkçe öğretimi açısından ele alınmıştır. Türkçede ‘-(y)Ebil’ yeterlilik ve olasılık kipliği beceri, izin, tahmin, olasılık işlevlerini kapsamaktadır. Bu kiplik olumsuz görünümü açısından kesinlik, olasılık ve tahmin-olasılık işlevlerini sunmaktadır. Çalışmanın amacı, Türkçedeki ‘-(y)Ebil’ kipliğinin olumsuz görünümünün yeterlilik ve olasılık işlevleri açısından ayırt etmek ve Türkçe konuşurlarının bu ayrımı ne oranda yaptıklarını belirlemektir. Çalışmanın evrenini Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenmiş ve Türkçe eğitimini tamamlamış anadili Boşnakça ve Arnavutça olan 21 Türkçe konuşuru, veritabanını ise 10 soruluk bir anket oluşturmaktadır. Ankette 5 çoktan seçmeli soru, 5 bağlam bağımlı eşleştirme sorusu sorulmuştur. Soruların içeriğinde ‘-(y)Ebil’ kipliğinin olumsuz görünümündeki kesinlik, olasılık ve tahmin-olasılık işlevlerini gösteren tümceler yer almaktadır. Çalışmanın bulgularındaki oranlamalara bakıldığında yeterlilik kipliğinin olumsuz görünümüne ilişkin olasılık ve tahmin-olasılık işlevleri açısından katılımcıların verdiği yanıtlarda karışıklık yaşadığı görülmüştür. Bu bağlamda yabancılar Türkçe öğretimine yönelik hazırlanan kitaplarda ‘-(y)Ebil’ kipliğinin kesinlik ve tahmin işlevlerinin yanı sıra olasılık işlevinin de açık bir biçimde öğretilmesi, tahmin-olasılık işlevi ile arasındaki ayrıma yönelik açıklamaların ve örneklerin çoğaltılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeterlilik, olasılık, olumsuzlama, dilbilgisi öğretimi.

Negative Appearance of Proficiency and Probability Modality in Teaching Turkish to Foreigners

Abstract. In this study, the negative aspect of the morpheme ‘-(y)Ebil’ of probability and modality in Turkish is discussed in terms of teaching Turkish to foreigners. The probability and modality of ‘-(y)Ebil’ in Turkish covers the functions of skill, permission, estimation, probability. In terms of its negative aspect, this modal presents certainty, probability and estimation-probability functions. The aim of the study is to distinguish the negative aspects of the ‘-(y)Ebil’ modal in Turkish in terms of modality and probability functions and to determine to what extent Turkish speakers make this distinction. The population of the study consists of 21 Turkish speakers, whose mother tongue is Bosnian and Albanian, who learned Turkish as a foreign language and completed Turkish education, and the database consists of a questionnaire with 10 questions. In the questionnaire, 5 multiple choice

* Bu çalışma 8. Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

questions and 5 context dependent matching questions were asked. In the content of the questions, there are sentences showing the functions of certainty, probability and estimation-probability in the negative form of the modal '-(y)Ebil'. Considering the ratios in the findings of the study, it was seen that there was confusion in the answers given by the participants in terms of probability and estimation-probability functions related to the negative aspects of the modality. In this context, in the books prepared for teaching Turkish to foreigners, it is necessary to clearly teach the probability function as well as the precision and estimation functions of the '-(y)Ebil' modal, and to reproduce the explanations and examples regarding the distinction between the prediction-probability function.

Keywords: Modality, probability, negation, grammar teaching.

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze tarihsel, sosyolojik, kültür gibi birçok değişken açısından yaşanan değişimler insanların farklı kültürlerle ve dolayısıyla farklı dillerle tanışma zorunluluğunu getirmiştir. Günümüzde teknolojinin sürekli gelişimi ve değişimi ile birlikte bilgi erişimi kolaylaşmış ve bilgiyi elde etme sürecinde insanlar bir kültürden diğerine geçiş sürecinde daha rahat bir zemine kavuşmuşlardır. Toplumsal açıdan küreselleşmenin öncülendiği bu dünyada etkili ve hızlı iletişimin en önemli basamaklarından biri de hedef toplumun dilini öğrenmek olmuştur. İkinci veya yabancı bir dil öğrenmek lüks olmaktan çok bir gereklilik haline gelmiştir. Bu noktada son yıllarda Türkçenin öğretimi de çok önemli bir yer tutmaktadır. 2020 yılında salgın sürecinin başlaması ile dünyadaki Türkçe öğretimine bakıldığında kurumsal olarak Türkiye’de yer alan TÖMER ve farklı ülkelerde merkezleri bulunan Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumlar çevirim içi öğretime geçmişlerdir. Çevirim içi ortamlar dil öğretiminde işitsel ve görsel olarak büyük zenginliklere sahip olmasının yanı sıra öğretim sırasında kullanılan ders ve çalışma kitapları da varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Çünkü dil öğretiminde dört temel dil becerisinden biri olan dilbilgisi ve okuma becerisine ilişkin bilgi ve beceriyi ölçen anlatımlar ve örneklemeler bahsi geçen materyallerde yer almaktadır.

Yabancılara Türkçe öğretimine ilişkin ders kitapları Avrupa Dil Portfolyösü temel alınarak oluşturulsa da piyasada yer alan kitapların içeriğine bakıldığında dilbilgisi konularının yönergeler kapsamında farklı biçimlerde ve düzeylerde öğretildiği görülmektedir. Dilbilgisi öğretimi birçok açıdan önem taşımaktadır. Dili öğrenen bireyin dilbilgisini öğrenmesiyle dildeki sesbilim, biçimbilim, dilin sözcük dizilişi, sözcüklerin birbiriyle kurduğu anlam bağıntıları ve en küçük parça olan sestene kadar olan süreçteki bütünü kavrama anlamındaki basamaklar sıralı olarak tamamlanmaktadır. Ayrıca dilbilgisinin öğrenimi ile birey metin üretimi sürecine geçebilmekte ve dili yeniden yapılandırmaktadır. Tümce düzeyinden metin düzeyine birey dil düzeneğindeki üretimini ortaya koymaktadır (Larsen-Freeman, 2003). Bu anlamda bir dili öğrenmek, o dilde oluşturulan metinleri okuyup anlamlandırarak anlamayı ve bu anlamlandırdığı düşünce ve duyguları sözlü ve yazılı olarak üretmeyi gerektirmektedir (Temizkan, 2014).

Dört temel dil becerisinden biri olan dilbilgisi öğretiminde uygulamalı öğretimin kuramsal öğretimden daha fazla verim sağlayacağı açıktır. Çünkü bireyin okuma, dinleme, konuşma ve yazma becerilerinde rastlanan eksiklikler ve yanlışlıkların kökeninde dilbilgisi öğretiminin niteliği bulunmakta ancak bu daha çok dilbilgisi öğretimi ile düzeltilebilir görüşünü desteklememektedir (Göçer, 2007). Dilbilgisi öğretiminin yabancı dil öğretiminde merkezi bir noktada durduğu ve temel dört becerisini doğrudan etkilediği bilinmektedir. Ancak dilbilgisi öğretimi becerilere ulaşmada bir araç görevi görmektedir. Dile ait olan becerilerin kazanımında işlerlik sağlayan bir yapılanmadır. Bu açıdan bakıldığında öğretilen dilbilgisinin bağlam içinde anlam kazandırılarak becerileri yansıtılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Böylelikle yabancı veya ikinci dili öğrenen birey var olan bağlamdan dilin kullanımına ve

bağlamda kullanılan dilbilgisinin işlevine ulaşmaktadır.

Türkçede Yeterlilik ve Olasılık

Bu bölümde anadil ve yabancı dil öğretimindeki dilbilgisi konularından biri olan yeterlilik *-(y)Ebil* biçimbirimini alanyazındaki betimlemelerine yer verilecektir. Bu betimlemeler aşağıdaki gibidir:

-(y)Ebil biçimbirimi, Türkçe dilbilgisinde çift işlevlilik sergilemektedir. Bazen tümcenin öznesine yetenek atfetmek, bazen de tümcenin doğru olma olasılığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Underhill (1976), zamansal açıdan çekimlenmesine vurgu yaparak bu bağlamda geniş zaman biçimbirimi olan *-I/Ar* ile yapılanışına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda öncelikle yetenek ve olasılık kavramlarının içeriğine ve kullanımına bakmak gerekmektedir. *Olasılık*; tümcenin doğruluğunun olasılığı (*epistemic olasılık*) veya tümce tarafından açıklanan eylemin kabul edilebilirliği (*deontik olasılık*) hakkında konuşmacının görüşüne ait bir ifade olarak betimlenmektedir. İki durumda da ortak olan konuşmacının tümcesine yönelik gönderimde bulunmasıdır. *Yetenek* ise her zaman tümcenin öznesine ait bir kavramdır. Tümcedeki özne dışına yönelik biçimbirimlerde dahi bu konuşucuya gönderimde bulunan bir durum değil, tümcenin öznesine yani konusuna atıf yapmaktadır. *-(y)Ebil* biçimbirimi ile geniş zaman bağlantısı çeşitlilik göstermektedir. İlki, *-(y)Ebil* biçimbirimden sonra gelen geniş zaman biçimbirimi bağlam duyarlı birçok durumda yetenekten çok olasılık vurgusu yapmaktadır. Ancak *-(y)Ebil* biçimbirimi şimdiki zaman *-Iyor* biçimbirimi ile kullanıldığında yetenek işlevi net bir biçimde anlaşılmaktadır. Bu nedenle kullanımsal olarak ciddi bir çeşitlilik sunmaktadır.

Geniş zaman ile *-(y)Ebil* kullanımındaki farklılıkları belirleyebilmek açısından birinci kişi ekindeki soru bağlamları kullanımında bile yetenek işlevinden çok olasılık ve izin işlevi yüklendiği görülmektedir. Örneğin izin isterken *'Bu soruyu yapabilir miyim?'* gibi bir tümcede eyleme izin verilip verilmediğinin onayını almak için sorgulanmaktadır ve bu türden bir soru işlev olarak *'olasılık'* işaretlemesi yapmaktadır. Ancak aynı soru *'Bu soruyu yapabiliyor muyum?'* biçiminde sorulduğunda ise buradaki işlev performansı gösteren yeterli olma veya bahsi geçen eylemi yapmaya yeteneği olup olmadığı sorgulamasını içermektedir. Bu açıklamalar doğrultusunda *-(y)Ebil* biçimbiriminin edimli bir biçimbirim olduğu söylenmekte ve işlevinin olasılık işlevine kaydığı belirtilmektedir. *-(y)Ebil* üzerine gönderimde bulunulan yetenek işlevine ek olarak bu biçimbirim anlamına yönelik olasılık kavramını da doğasında barındırıyor olması gerekmektedir (Savaşır, 1986).

Savaşır (1986)'ın *-(y)Ebil* kipliğine ilişkin bu açıklamalarını destekler nitelikte olan birçok dilbilgisi sorununun altında yatan biçim-işlev eşleşmesine bakmak gereklidir. Dilbilgisel olarak biçim-işlev ikiliği çok yönlülük taşımaktadır. Bir biçim birden fazla işlev içerebileceği gibi bir işlev de birden fazla biçimde görünebilmektedir. İşlev de dilde dil öğretimini anlama taşıyan bir kanaldır. Birçok dilde olduğu gibi Türkçede de zaman-kip-görünüş anlamsal ulamlarının biçimsel ifadeleri çeşitlilik göstermektedir. Kiplik anlamsal ifadesinin içerisine 'olasılık' işlevi de dahil olmaktadır. Kiplikteki bu işlev dilbilgisel ve söylemsel olarak ayrımlara yol açmaktadır. Yeterlilik kipi altında incelenen *-(y)Ebil* kipliğine bakıldığında erişilebilir dünyalar bağlamında olasılık/olanaklılık (possibility) işleyicisi ile betimlenmektedir. Bir tümcenin bir kiplik anlamı taşıması da mantık dilinde olgusal durum dışında olası bir durumdan bahsedildiğinde gerçekleşmektedir. Alanyazında bu bağlamda farklı işlevler ile sınıflandırılan *-(y)Ebil* biçimbirimi tümce boyutunda farklı kullanım özellikleri sergilemektedir.

Kiplik türüne ait alanyazında yer alan sınıflandırma aşağıdaki gibidir:

(i) Lyons (1977): *alethic*, bilgisellik (İng. *epistemic*), yükümlülük (İng. *deontic*)

- (ii) Kratzer (1981): bilgisellik, yükümlülük
- (iii) Palmer (1986): bilgisellik, yükümlülük, devingenlik (İng. *dynamic*)
- (iv) Bybee, Perkins ve Pagluica, W. (1994): bilgisellik, kılıcı-odaklı, konuşucu-odaklı, yantümceci kipi (İng. *subordinating mood*)
- (v) Papafragou (2000): bilgisellik, kök (bilgisellik-dışı)
- (vi) Palmer (2001): önerme (bilgisellik, tanıtısal), olay (yükümlülük, devingenlik)
- (vii) Portner (2009): bilgisellik, öncelik (İng. *priority: deontic-bouletic-teleological*), devingenlik (beceri), fırsat (İng. *opportunity*), düzen (İng. *disposition*), varoluşçul ve evrensel niceleyici (İng. *existential and universal quantification*) (Taylan, 2018).

Bu sınıflandırmalardan da anlaşılacağı üzere ‘bilgisellik’ alt türlerde ortak görünmektedir. *Bilgisellik kipliği* olasılık kavramını içerisine alan tür olarak nitelendirilmektedir (Kratzer, 1991). Bunun yanı sıra bir biçimin farklı kiplik okumaları doğrudan anlamla değil içerisinde bulunduğu bağlamla ilişkili olarak değişiklik göstermektedir. Bu da dilbilgisel olarak bir biçimbirimin söylemde kazandığı işlevin anlamına gönderimde bulunmaktadır. Olasılık kavramı varoluşsal nicelemeye (*existential quantification*) dayalıdır. Farklı kiplik okumaları ise niceleme alanında yer alan olası dünyalar içerisindeki farklı bağlam ilintilendirmeleri ile oluşmaktadır. Kipliğin temel ayırdı önerme (*propositional*) ve olay (*event*) arasında yer almaktadır. Önerme kipliğinde bilgisellik ve tanıtısal, olay kipliğinde ise yükümlülük ve devingenlik/iç edim alt türleri bulunmaktadır (Palmer, 2001). Bilgisellik kipliği önermenin doğruluk değeriyle ilgili tutumu betimlemek, tanıtısal kipliği ise önermede ifade edilen bilginin kaynağı ile ilgili duruşu yansıtmaktadır (Taylan, 2018). Bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturan bilgisellik kipliği; tahmin (*speculation*), mantıksal çıkarım (*deduction*) ve sayıtlı (*assumption*) alt türlerini oluştururken, olay kipliğinde ise izin ifadesindeki devingenlik/iç edim isteklilik (*volition*) veya beceri/yetenek ifade etmektedir (Palmer, 2001).

Çalışmadaki *-(y)Ebil* kipliğinin dilbilgisi kitaplarındaki tanımlamalarına bakıldığında sıkça rastlanan yetenek işlevidir ancak zaman ve bağlam kullanımları ile olasılık işlevini de gösterdiği görülmektedir. İşlevsel olarak farklı bağlamlarda yer alan ve çoklu anlam yüklemesi yapılan *-(y)Ebil* biçimbiriminin yeterli, izin ve olasılık okumaları ve anlamca ilintili belirteçlerin hangi sözdizimsel konumlarda yer alabileceğine ilişkin tartışmalar da alanyazında yer almaktadır (Güven, 2001). Zaman olarak *-I/Ar* biçimbiriminin alışkanlık işlevinin yanı sıra bilgisellik kodlaması yaptığı ileri sürülmektedir (Yavaş, 1982). Ayrıca Uzun ve Emeksiz (2002)’nin çalışmasında bu zaman biçimbirimi sayıtlı (*assumptive*) ve Gül (2012)’nin çalışmasında ise istek (*volitive*) kodlaması yapan bir kiplik biçimi olarak yer almaktadır.

Bu bilgiler doğrultusunda *-(y)Ebil* biçimbirimi, olasılık (bilgisellik), izin (yükümlülük, bilgisellik-dışı), beceri (devinim/iç edim, bilgisellik-dışı) kiplik anlamlarında kullanılmaktadır. Bu durumda *-(y)Ebil + -A/Ir* zaman biçiminde becerinin yanı sıra olasılık ve izin, *-(y)Ebil +Iyor* biçimindeki kullanımında ise özne kılıcı değilse olasılık okuması yer almaktadır. Bu açıdan hem Savaşır (1986) hem de Kratzer (1990)’ın bilgisellik ve bilgisellik dışı olma durumu ortaya çıkmaktadır. Özellikle Kratzer’in savunduğu gibi *-(y)Ebil* söylemsel yani bağlam duyarlı tümcelerde tahmin ve olasılık işlevlerini belirginleştirmektedir.

Türkçede Yeterlilik ve Olasılık Kipindeki Olumsuzluk

Türkçede -(y)Ebil biçimbirimi üç biçimde olumsuzlanmaktadır:

- Eylem + -E + mE + kişi eki
- Eylem + mE + -(y)Ebil + zaman + kişi eki
- Eylem + -E + -(y)Ebil + zaman +kişi eki

Bu üç görünüm alanyazında olumlu tümcelerdeki işlevleri olan yeterlilik, olasılık, tahmin işlevlerini içermektedir. Bir eylemin olumsuz köküne -(y)Ebil eklendiğinde, eylemin gerçekleşmeme olasılığını veya öznenin bir eylemi gerçekleştirmedeki yeterliliğin olmaması/yetersizlik durumunu ifade etmektedir. Amaçlı olasılık bireyin bir eylemi gerçekleştirme yeteneğini veya bir olayın gerçekleşmesine ilişkin herhangi bir engelin olmamasını ifade etmektedir. Amaçlı olasılık ifadelerinde zaman, görünüş, kip seçimi olasılığın veya imkansızlığın gerçekleşmiş olup olmadığı olarak anlaşılmaktadır. (Göksel ve Kerslake, 2006).

Geniş zamanlı işaretlenmiş bildirim tümceleri bir şeyin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini gerçekleştirme durumuna ilişkin sorunun ucunu açık bırakarak olasılık oluşturmaktadır. Bunlar genelleştirilmiş geçerlilik bildirim tümceleridir (Örneğin; *Kablumbağa hızlı yürü-y-e-me-z.*) Varsayımsal bildirim tümcelerine bakıldığında ise '*Masayı buraya koy-a-ma-z-sınız.*' gibi bir tümce ile görünebilir. Görüldüğü üzere biçim olarak aynı olsa da işlev olarak farklılık taşımaktadır. '*Burada otur-a-maz-sınız*' gibi bir tümcede ise izin vermeme, yasaklama işlevi vardır. '*Yarın size gel-e-me-y-eceğ-im*' gibi zamansal olarak gelecek gösteren bir tümcede de yine biçim olarak aynı ancak işlev olarak farklı bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Tüm bu örnekler değerlendirildiğinde bağlam bilgisine duyulan ihtiyaç ortaya çıkmaktadır.

Bunun dışında olasılık ve tahmin içerikli tümcelerde de yine bağlama duyarlı olan bu dilbilgisi konusu şöyle örneklendirilebilir:

'*Bugün sana gel-e-me-m.*' tümcesi okunduğunda kesinlik ifadesinin yanı sıra dinleyici konuşan ile ilgili art alan bilgisine sahip değilse bunu sert bir itiraz olarak algılayacaktır. Ancak dinleyici '*Bugün sana gel-e-me-m çünkü hiç vaktim yok.*' gibi bir tümcede bağlamda yetenek/beceri veya yetersizlik durumu olduğunu anlayacaktır. Yeterlilik ve olasılık kipinin diğer olumsuzluk görünümleri için de geçerli olabilecek 'bağlam sorunu' mevcuttur. Aşağıdaki tümcelere bağlam olmaksızın bakıldığında tahmin, olasılık, yetersizlik, izin gibi işlevler açık biçimde görünmemektedir.

Ör1: Ali bugün okula gid-e-me-z.

Ör2: Ali bugün okula git-me-y-ebil-ir.

Ör3: Ali bugün okula gid-e-me-y-ebil-ir.

Bu üç tümceye bakıldığında Ör1 için yetersizlik, Ör2 için tahmin, Ör3 için ise yetersizlik ve tahmin işlevinde kullanıldığı söylenebilir. Ancak Ör1 için 'Ali bugün okula gidemez çünkü kar yağdı ve dışarıda hiçbir ulaşım aracı yok.' gibi bir bağlamda bu tümcenin okumada 'Ali'nin yetersizliği' söz konusu değil, dışsal sebepler yani özne dışındaki durumlar söz konusudur. Ör2'deki tümce ise 'Ali bugün okula gitmeyebilir. O çok hasta.' gibi bir bağlamda tahminin yanı sıra olasılık da söz konusudur. Ör3'te ise 'Ali bugün okula gidemeyebilir. Doktor randevusu için hala hastanede bekliyoruz.' gibi bir bağlamda da bu durum yine 'Ali'nin yetersizliği'nden çok dışsal bir sebepten kaynaklanan olasılık ve tahmin işlevlerini içermektedir.

Yabancılara Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarındaki Yeterlilik ve Olumsuzluk

Bu çalışmanın kapsamında yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarından Hitit ve İstanbul kitaplarındaki yeterlilik dilbilgisinin öğretimi incelenmiş, buradaki tanımlamalara ve örneklere yer verilmiştir.

İlki olumlu ikincisi olumsuz olan yeterlilik yapısı aynı eylem kökünde önce *yetersizlik (-EmE)*, sonra *tahmin -(y)Ebil* anlatmak üzere birlikte kullanılabilir:

Ör: Ben toplantıya katıl-a-ma-y-abil-ir-im.

Ör: Bazı soruları anla-y-a-ma-y-abil-ir-siniz.

İkincisi ise gerçekleşmesi öznenin kendi iradesi dışında olan, belirli bir beceri kazanmış olmayı gerektiren eylemler bu biçimde olumsuzlanmaktadır.

Ör: Çok çalıştı ama sınavı kazan-a-ma-dı.

Ör: Cüzdanımı kaybettim. Her yerde aradım ama bul-a-ma-dı-m. (Yeni Hitit Ders Kitabı, 2019)

-(y)Ebil biçim biriminin olumsuzluk görünümündeki diğer bir tanımlama ise şöyledir:

Kişinin bir eylemi yapmaya gücünün yetmemesi, başaramaması.

Ör: O piyano çal-a-ma-z.

Ör: Ben İtalyanca konuş-a-mı-yor-um.

Ör: Trafik çok sıkıştı. Sinemaya zamanında gid-e-me-di-k.

Ör: Onun sırrını kimseye anlat-a-ma-m.

Tahmin

Ör: Zehra yarın okula gel-me-y-ebil-ir.

Ör: Yarın akşamki eğlenceye katıl-ma-y-abil-ir-im.

Ör: Seni ara-ma-y-abil-ir-im. (İstanbul Türkçe Ders Kitabı, 2012)

1.1.Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı, Türkçedeki ‘-(y)Ebil’ kipliğinin olumsuz görünümünün yeterlilik ve olasılık işlevleri açısından ayırt etmek ve Türkçeyi yabancı dil/ikinci dil olarak konuşan bireylerin bu ayrımı ne oranda yaptıklarını belirlemektir.

1.2.Çalışmanın Problemi

Yabancılara Türkçe öğretiminde ders kitaplarında öğretilen dilbilgisi konularından biri olan yeterlilik kipliği ile ilgili bu çalışmadaki problem durumları aşağıdaki gibidir:

- Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılan ders kitaplarındaki ‘yeterlilik’ kipindeki dilbilgisi konusunun açıklama ve alıştırmaya eksikliği

- Türkçeyi yabancı dil veya ikinci dil olarak öğrenen bireylerin yeterlilik ve olasılık kipinin kullanımındaki ayrımı yapamamaları

2.YÖNTEM

Bu çalışmadaki yöntem aşağıda açıklanmaktadır.

2.1.Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenmiş ve C1 düzeyini Türkiye'deki dil merkezlerinde tamamlamış, anadili Boşnakça ve Arnavutça olan 21 katılımcı oluşturmaktadır. Bu katılımcılardan 10'unun anadili Arnavutça, 11'inin ise Boşnakçadır. Katılımcıların 9'u erkek, 11'i kadındır. Katılımcıların % 71,4'ü lisans, %23,8'i yüksek lisans ve %4,8'i doktora mezundur.

2.2.Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Çalışmanın veritabanını 10 soruluk bir anket oluşturmaktadır. Bu ankette sorulan ilk 5 soru çoktan seçmeli, son 5 soru ise eşleştirme sorusudur. Sorulardaki tümcelerin bütünü bağlam bağımlı olarak verilmiştir. Sorulara verilen yanıtlar ilk 5 soruda oranlar ile belirtilmiş, son 5 soruda ise eşleştirmeler her tümcenin yanıtına göre doğru-yanlış olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların yaşadıkları bölgeler gereği Türk kökenli veya Türkçe anadili konuşuru olmaması dikkate alınmıştır. Veriler çözümlenirken nitel araştırma yöntemlerinden olan içerik analizi kullanılmıştır ve bulgular tümce içerisinde verilen bağlam çerçevesinde karşılaştırılıp değerlendirilmiştir.

3.BULGULAR

1.Soru: Yarın arkadaşlarım gelecek. Onlar için yiyecek bir şeyler hazırlıyorum ama hepsini bugündençünkü yarına kadar zamanım var.

- a- yapamam
- b-yapamayabilirim
- c- yapmayabilirim
- d-yapmam
- e-yapabilirim

1.soruya % 71,4 '*yapmayabilirim*', %9,5 '*yapmam*', %9,5 '*yapamam*', %4,8 '*yapabilirim*', %4,8 de '*yapamayabilirim*' yanıtı verilmiştir.

2.Soru: Mehmet'in senin hakkında anlattıkları hakkında sana hiçbir şeyLütfen, ısrar etme!Bu konuşma ikimizin arasında kalacak diye ona söz verdim.

- a-söyleyemem
- b-söylemem
- c-söylemeyebilirim
- d-söyleyemeyebilirim
- e-söyleyemeyebileceğim

2.soruya %81 'söyleyemem', % 19 'söylemem' yanıtı verilmiştir.

3.Soru: Güneş gözlüğünün nerede olduğunu bilmiyorum.Odanı ben topladım ama şimdiGerçekten neyi nereye koyduğumu hatırlamıyorum.

- a-bulamam
- b-bulamayabilirim
- c-bulamayabileceğim
- d-bulmayabilirim
- e-bulmam

3.soruya % 57,1 'bulamam', % 28,6 'bulamayabilirim', %9,5 'bulmayabilirim' ve %4,8 'bulmayabileceğim' yanıtı verilmiştir.

4.Soru: Ondan borç isterim ama verip vermeyeceğine emin değilim.Bilirsin parayı çok sever bu yüzden

- a-veremez
- b-veremeyebilir
- c-vermez
- d-vermeyebilir
- e-veremeyebilecek

4.soruya %71,4 'vermeyebilir', %19 'veremeyebilir' %4,8 'vermez', %4,8 ise 'veremeyebilecek' yanıtı verilmiştir.

5.Soru: Özge'nin Türkçesi fena değil ama yine de tercümanlıkçünkü bu konuda hiç deneyimi yok.

- a-yapmaz
- b-yapamaz
- c-yapmayabilir
- d-yapamayabilir
- e-yapamayacak

5.soruya %52,4 'yapamaz', % 14,3 'yapmayabilir', %9,5 'yapamayacak' ve % 23,8 'yapamayabilir' yanıtı verilmiştir.

6.Soru:

- gidemem
- gitmeyebilirim
- gidemeyebilirim

a-Yarınki toplantıyaçünkü o saatte dışıide randevum var.

b-Bugünkü akşam yemeğine gitmeyi çok istiyorum amaBu nedenle söz vermeyeyim.

c-Kesin kararımı vermedim ama bu yaz tatile

6.soruda toplamda 7 kişi doğru eşleştirme yapmıştır. 14 kişi 'gitmeyebilirim' ve 'gidemeyebilirim' seçeneklerini yanlış eşleştirmiştir.

7.Soru:

- yapamayız
- yapmayabiliriz
- yapamayabiliriz

a-Bu ay alış verişKredi kartında hiç limit kalmamış.

b-Arkadaşlar! Hemen heveslenmeyin. Hava yağmurlu gösteriyor bu nedenle Cumartesi piknikCumartesi sabah karar veririz.

c-O şirketle eğer şartlarda anlaşamazsak bu projeyiHer şey verecekleri fiyat teklifine bağlı.

7.soruda toplamda 13 kişi doğru eşleştirme yapmıştır. 8 kişi 'yapamayız', 'yapamayabiliriz' ve 'yapmayabiliriz' seçeneklerini yanlış eşleştirmiştir.

8.Soru:

- yiyemez
- yemeyebilir
- yiyemeyebilir

a-Kırmızı et kesinlikleAlerjisi var.

b-Yarın, Kızılay'da öğlen yemeğiçünkü sanırım o saatlerde başka bir yerde olacak.

c-Babanız bugün bizimle yemekÇok emin değilim ama sanırım bir toplantısı varmış.

8.soruda toplamda 14 kişi doğru eşleştirme yapmıştır. 7 kişi 'yemeyebilir' ve 'yiyemeyebilir' seçeneklerini yanlış eşleştirmiştir.

9.Soru:

- konuşamazsınız
- konuşmayabilirsiniz
- konuşamayabilirsiniz

a-Sözcük bilmeden bir dili

b-İstemiyorsanız bizimleama bizim bu konuda bir suçumuz yok.

c-İsteseniz de artık onlarlaçünkü onlar buradan taşınmışlar.

9.soruda toplamda 12 kişi doğru eşleştirme yapmıştır. 9 kişi 'konuşamayabilir' ve 'konuşmayabilir' seçeneklerini yanlış eşleştirmiştir.

10.Soru

- içemezsin
- içmeyebilirsin
- içemeyebilirsin

a-Lütfen sigaramı söndür! Kapalı alanlarda sigara

b-Benim için biraz fedakarlık yap. En azından benim yanımdayken şu sigarayı

c-O sigarayı hiç yakma. Şimdi otobüs gelecek bu yüzdenhepsini. Boşuna ziyan etme.

10.soruda toplamda 18 kişi doğru eşleştirme yapmıştır. 3 kişi 'içmeyebilirsin' ve 'içemeyebilirsin' seçeneklerini yanlış eşleştirmiştir.

4.TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada yapılan anketin sorularına verilen yanıtlarda 'olasılık' ve 'tahmin ve olasılık' yanıtlarının karıştırıldığı görülmektedir. Çalışmanın kuramsal kısmında Kratzer (1991)'in belirttiği kipliğin söylemsel diğer bir deyişle kullanımsal olan biçiminin öğrenciye sunulması ancak bağlam bağımlı tümceler ile açıklık kazanabilir. Bağlam olmaksızın yalnızca tümce biçiminde sunulan örneklerde öğrenci yeterlilik ve olasılık ile ilgili kullanımın hangi durumda değiştiğini görmekte zorlanacaktır. Bu da dilbilgisi öğretiminin amacına yönelik gerçekleşmesi sürecinde sorun yaratabilir. Ayrıca dilbilgisi öğretimi bir dilin öğretiminde merkezi bir noktadadır. Dilbilgisi öğretimi tüm sürece yayılmakta ve okuma, dinleme, konuşma ve yazma becerilerine etki etmektedir.

Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarına bakıldığında ise yalnızca dilbilgisi olarak 'tahmin ve yetersizlik' işlevlerinin ve örneklerinin verildiği görülmektedir. Ayrıca bu dilbilgisi konusu ile yeterince 'olumsuz' tümce örneği verilmemekte, ağırlıklı olarak olumlu tümceler örneklendirilmektedir. Bundan dolayı yabancılara Türkçe öğretim kitaplarında bu konunun üzerinde daha fazla durulmalı, örnekler çoğaltılmalı ve tahmin + olasılık işlevi $(-y)E-mE-y-Ebil$ biçiminin de öğretilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra 'olasılık' işlevinin dilbilgisi işlevlerinde yer alması ve tahmin işlevi ile nasıl biçimlendiğinin gösterilmesi gerekmektedir. Yeterlilik kipi dilbilgisinin öğretiminde olumlu ve olumlu tümceler zaman, kip ve görünüş kavramları ile açıklanmalı ve eylem üzerinde yer alan zaman biçimbirimine göre yeterlilik kipinin işlevsel alanının farklılaştığı örneklendirilmelidir.

Yeterlilik kipinin dilbilgisi konusu olarak öğretiminde önemli bir nokta da dil öğrencilerinin dilbilgisini kullanarak gündelik hayattaki Türkçe kullanımlarını başka bir deyişle konuşma becerilerini geliştirmelerinin gerekliliğidir. Bu çalışmada verilen ayrımın açık bir biçimde yapılma gündelik hayattaki iletişimin ve profesyonel dil kullanımının niteliğini arttıracaktır.

KAYNAKÇA

- Göçer, A. (2007). *Türkçe ve sınıf öğretmenleriyle öğretmen adayları için Türkçe öğretimi*. Ankara: Öncü Kitap.
- Göksel, A., Kerslake, C.(2006). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. London: Routledge.
- Gül, D. (2012). Anlamsal İşleçler ve –Ar biçimbiriminin kiplik alt-anlamları. *Dilbilim Araştırmaları*, 23, 25-40.
- Güven, M. (2001). Türkçe’de -Abil eki ve kiplik belirteçleri üzerine. *XV. Dilbilim Kurultayı bildirileri* içinde, (ss. 79-87). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Kocaman, A., A. (1988). Modality in the Turkish discourse. Sabri Koç (Haz.), *Studies on Turkish Linguistics* içinde, (ss. 463-468). Ankara: ODTÜ.
- Kerslake, C. (1990). The semantics of possibility in Turkish. *Current Issues in Turkish Linguistics* içinde, (ss. 85-104). Ankara: Hitit Yayınevi.
- Larsen-Freeman, D. (2003). *Teaching language: from grammar to grammaring*. Canada: Heinle& Heinle.
- Palmer, F. (1979). *Modality and the English Modals*. London: Longman.
- Palmer, F. (1986). *Mood and modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, F. (2001). *Mood and modality* (2nd. Edition). Cambridge: Cambridge University.
- Ruhi, Ş, Zeyrek, D & Osam, N. (1997). Türkçe’de kiplik belirteçleri ve çekim ekleri ilişkisi üzerine bazı gözlemler. *Dilbilim Araştırmaları*, 8, 105-111.
- Savaşır, İ. (1986). Habits and abilities in Turkish. *Studies in Turkish linguistics içinde*, (ss. 137-147). Amsterdam: John Benjamins.
- Taylan, E. (2014). A modality map of Turkish. Davetli konuşmacı sunumu, 16. Uluslararası Türk Dilbilimi Kurultayı, Rouen.
- Temizkan, M. (2014). Metin temelli dil bilgisi öğretimi ve uygulamaları. Murat Özbay (Ed.). *Türkçe Eğitimi Açısından Dil Bilgisi Öğretimi* (129-150). Ankara: Pegem Akademi.
- Şimşek, H. & Yıldırım, A.(2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. 10. Baskı. Ankara:Seçkin Yayıncılık.
- Yavaş, F. (1980). *On the meaning of the tense and aspect markers in Turkish*. Doktora Tezi, Kansas Üniversitesi.
- Underhill, R. (1976). *Turkish grammar*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Uzun L., Erk Emeksiz, Z. (2002). Türkçede –Ar biçimbiriminin sözdizimsel ve anlambilimsel yapısı üzerine, 18. *Türk Dilbilim kurultayı bildirileri* içinde, (ss. 129-145). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Extended Summary

The aim of the study is to present a determination as to the appearance of the negation of the modal *-(y)Ebil* morpheme in Turkish in teaching Turkish to foreigners and whether the learners of Turkish as a foreign language or as a second language can make the functional distinction in this grammar. The *-(y)Ebil* morpheme in Turkish is covered under the title of modal in Turkish teaching textbooks for foreigners. In the context of the positive sentence, it includes the functions of skill, permission, estimation, probability, while its functions in the negative sentences are as certainty, probability and estimation-probability. Modality is included in the concept of modal in the studies in the literature. In Turkish, the morpheme *-(y)Ebil* is negated in three ways:

- Verb + *-E* + *mE* (negation ending) + tense + personal pronoun ending
- Verb + *mE* (negation ending) + *-(y)Ebil* (modality morpheme) + tense + personal pronoun ending
- Verb + *-E* (negation ending) + *-(y)Ebil* (modality morpheme) + tense + personal pronoun ending

These three aspects include ability, probability and estimation functions in positive sentences in the literature. When *-(y)Ebil* is added to the negative root of an action, it expresses the possibility that the action will not take place or the inability of the subject to perform an action. Purposive probability refers to the individual's ability to perform an action or to the absence of any obstacle to the realization of an event. In purposive probability expressions, time, aspect, mode selection is understood as whether the probability or impossibility has occurred. (Göksel ve Kerslake, 2006). The problem situations that constitute the starting point of the study are the inadequacy of explaining the functions in the negation of the modality in the textbooks of teaching Turkish to foreigners, and the lack of example sentences or exercises given, and accordingly the distinction between the learners *certainty*, *probability* and *estimation-probability* functions under the title of modality. the fact that it cannot be determined precisely. Based on this problem, articles and books evaluating the formal and functional aspects of the concept of modality in Turkish were scanned in the database of the research. As a result of the information obtained and because the research was prepared to be evaluated in terms of teaching Turkish to foreigners, a questionnaire study was prepared. The questionnaire consists of 10 questions. Five questions in the questionnaire consist of multiple choice, and the other five questions consist of sentence-size matches created with context. The purpose of asking questions with context is to prevent the intelligibility and interpretability of this grammar subject only in sentence dimension from negatively affecting the results. The results of the answers given to the questions were quantitatively stated in the study. It has been taken into account that the participants are not of Turkish origin or native speakers of Turkish due to the regions they live in. While analyzing the data, content analysis, which is one of the qualitative research methods, was used and the findings were compared and evaluated within the context given in the sentence. The results of the negation of modality in the answers given to the questions in the results of the research revealed that the certainty function was understood to a large extent, but there were problems regarding the use of *probability* and *estimation-probability* functions. It has been determined that there are problems especially in terms of these two functions, even in context-dependent questions. In line with these results, grammar explanations in the textbooks for *probability* and *estimation-probability* functions of learners of Turkish as a foreign language should be given more space and supported with examples. In addition, the examples given should not be in the size of a sentence only, but should be given in a contextualized form. It is known that grammar teaching plays a very important role in making the language learned in the country where the language user is located or in the country where they speak. Therefore, by presenting different situation contexts, it is necessary to increase the explanations and the presented material so that learners can evaluate these functions within the texts and perceive them in this way. Dialogues that reflect the practical use of grammar and contribute to the development of four basic language skills should be created and these dialogues should be designed to include reading, listening, speaking and writing skills.